

ЕКСПЕРИМЕНТ ІЗ МИРОТВОРЧІСТЮ: НЕВТІШНИЙ ДОСВІД ООН У СОМАЛІ

У статті аналізується миротворча діяльність ООН у Сомалі із акцентом на другій операції з підтримання миру – UNOSOM II. Автор характеризує передумови, перебіг і наслідки операції, виокремлюючи ряд причин, які могли призвести до невдачі миротворців ООН у Сомалі.

Ключові слова: операція з підтримання миру, операція із примусу до миру, мандат, мирні домовленості.

В статье анализируется миротворческая деятельность ООН в Сомали с акцентом на второй операции по поддержанию мира – UNOSOM II. Автор характеризует предпосылки, ход, последствия операции, называя ряд причин, которые могли привести к неудаче миротворцев ООН в Сомали.

Ключевые слова: операция по поддержанию мира, операция по принуждению к миру, мандат, мирные договоренности.

The article deals with the issue of UN peacekeeping in Somalia, stressing upon the United Nations Operation in Somalia II – UNOSOM II. The author characterizes backgrounds, course and ramifications of the operation, providing some reasons that might led to failure of UN peacekeepers in Somalia.

Key words: peacekeeping operation, peace-enforcement operation, mandate, peace agreement.

Із моменту завершення миротворчих операцій ООН у Сомалі пройшло вже 17 років. Проте, і до сьогодні науковці, військові, дипломати продовжують аналізувати перебіг подій 1992-1995 рр., намагаючись зрозуміти, чому масштабна операція із підтримання миру, підкріплена багатонаціональними силами коаліції держав, зазнала невдачі. Пояснення все ще не знайдено, і місія ООН у Сомалі в більшості книг і публікацій наводиться як приклад невдалої миротворчої операції організації. Головним чином увага зосереджується саме на другій операції ООН у зазначеній державі (березень 1993 – березень 1995), адже саме на цю масштабну операцію із посиленням мандатом поклалися чималі надії, які згодом виявилися невинуватими.

У вітчизняній науковій думці проблеми Сомалі найчастіше розглядаються в контексті вивчення питання боротьби із піратством. Зокрема, йдеться про роботи Л. М. Дадиденко [1], Ю. М. Фролова, О. А. Кирпичова [2]. Рідше проблему вивчають з точки зору дослідження миротворчості Африканського Союзу або ж у контексті регіональної безпеки Африки. Такими є, наприклад, статті М. Б. Чабаненко [3], О. В. Мішина [4]. Питання діяльності миротворців ООН у Сомалі значно ґрунтовніше розглядається в роботах закордонних дослідників, серед яких ірландський вчений Р. Марфі [5], американські науковці Т. Ліонс, А. Саматар [6], Т. Френк Кріглер [7] та ін.

Працюючи над статтею, автор ставить перед собою мету проаналізувати особливості другої операції із

підтримання миру ООН у Сомалі – UNOSOM II, визначивши її досягнення, прорахунки та наслідки для системи миротворчості ООН загалом.

У 1989 р. президент Сомалі Мохамед Сіад Барре, будучи не в змозі перебороти опозицію, головні сили котрої об'єднано виступили проти нього, втік із країни. Настав період вакууму влади, який заповнився збройними конфліктами. Основна причина конфлікту в Сомалі – протистояння між кланами в їх боротьбі за встановлення контролю над державою. Відтак, починаючи з 1991 р., воюючі сторони в Сомалі перебувають у стані перманентного збройного протистояння.

Перша операція із підтримання миру ООН у Сомалі – UNOSOM I (квітень 1992 р. – березень 1993 р.) стала спробою організації посприяти врегулюванню ситуації у державі та вирішити конфлікт. Однак, UNOSOM I була не в змозі адекватно відреагувати на події в Сомалі, зважаючи на її обмеженість як у ресурсах, так і у повноваженнях. Тож Рада Безпеки (РБ) ООН погодилася, що необхідні більш різкі дії згідно з VII Розділом Статуту. Проте, члени РБ не наважилися покласти повноваження щодо здійснення операції з примусу до миру на ООН, вирішивши авторизувати на таку діяльність міжнародні багатонаціональні сили – UNITAF. Масштабна операція під назвою «Відновлення надії» чисельністю у 38 301 осіб, із яких 25 426 були американцями розпочалася в грудні 1992 р. [8, с. 174]. Діяльність об'єднаних міжнародних сил у Сомалі можна оцінювати неоднозначно. З одного боку, вони

уможливили надання гуманітарної допомоги мешканцям держави. З іншого боку, було втрачено зручний момент для проведення роззброєння воюючих сторін, оскільки керівництво місією не вбачало у цьому необхідності. Натомість ООН і мешканці Сомалі очікували саме на проведення роззброєння, яке було необхідною складовою забезпечення стабільного безпечного середовища у країні. Вже у січні 1993 р. командувач UNITAF заявив, що ситуація у країні дозволяє розпочати процес підготовки передачі повноважень UNOSOM під керівництвом ООН [9, с. 3].

Тож у травні 1993 р. ключовим актором у справі миротворчості в Сомалі знову стала ООН. Нова місія – UNOSOM II – стала продовженням попередньої операції із підтримання миру UNOSOM I, яка тривала з квітня 1992 р. Однак, нова операція була значно чисельнішою із суттєво розширеним спектром завдань і, що найважливіше, – її авторизація мотивувалася Розділом VII Статуту. Згідно з офіційною позицією ООН, UNOSOM II – це операція із підтримання миру посиленого типу, що надає миротворцям право на застосування сили для самозахисту та захисту мандату. З іншого боку, ряд науковців вважає, що UNOSOM II можна уважати операцією з примусу до миру. Так, у статті Т. Френка Кріглера читаємо, що згідно з Резолюцією № 814 (щодо утворення UNOSOM II) «реалізацію нової доктрини з примусу до миру було заплановано на 1 травня 1993 р.» [7, с. 66]. У 1993 р. в ООН не було ще вироблено чіткого концептуального пояснення жодного із зазначених вище типів операцій. Тож маємо підстави назвати діяльність ООН у Сомалі на той момент своєрідним експериментом.

Члени РБ ООН 26 березня 1993 р. одностайно ухвалили Резолюцію № 814, якою передбачалося сприяння:

- економічному відновленню Сомалі;
- процесу репатріації біженців та переміщених осіб у Сомалі;
- відновленню діяльності поліції Сомалі;
- відновленню і підтриманню миру, стабільності, закону і порядку;
- проведенню програм з розмінування території країни.

Серед інших пріоритетних напрямів визначалося також таке: проведення необхідних PR-заходів з метою інформування громадськості щодо діяльності ООН у Сомалі; створення умов, за яких громадянське суспільство країни змогло б взяти участь у процесах політичного примирення, а також програмах відновлення та реабілітації.

Конкретніше повноваження і завдання операції були окреслені в доповіді Генсека ООН. Зокрема, йшлося про таке:

1. Ведення спостереження за дотриманням усіма фракціями умов підписаних ними угод, зокрема, угоди, підписаної в січні 1993 р. у Аддіс-Абебі.

2. Попередження можливих проявів насилля, застосовуючи доречні дії проти будь-якої сторони, що відновила або погрожує відновити збройні дії.

3. Забезпечення процесу роззброєння.

4. Утримання безпеки всіх портів, аеропортів та ліній комунікацій, необхідних для надання гуманітарної допомоги.

5. Захист персоналу та обладнання ООН, її установ, громадських організацій на території Сомалі;

6. Продовження програм розмінування;

7. Сприяння репатріації біженців та переміщених осіб;

8. Виконання інших функцій, які можуть бути авторизовані РБ ООН [11, с.13].

За пропозицією Генсека ООН чисельність операції повинна була становити 28 тис. осіб. Однак, задекларована кількість миротворців не відповідала реальним показникам. Станом на 31 травня 1993 р. UNOSOM II налічувала дещо більше 16 тис. осіб [12]. Варто зауважити, що 20 із 23 держав, які надали військовий персонал для місії, раніше були учасниками багатонаціональних сил UNITAF.

Нова операція ООН, попри значне розширення повноважень та збільшення кількості миротворців, була малоуспішною. Досить швидко проявилися протиріччя між миротворцями ООН та воюючими кланами Сомалі. Зокрема, проблемні запитання полягали в тому, чи зобов'язані фракції узгоджувати програми своїх зустрічей із UNOSOM чи можуть діяти незалежно. Поворотна подія в історії цієї операції сталася в червні 1993 р., коли генерал Айдід та близько 200 представників воюючих фракцій зустрілися в Могадішу для підписання мирної угоди. Угода, принаймні на папері, відображала зобов'язання сторін сприяти встановленню миру та національної єдності, однак, вона також проголошувала намір об'єднаних фракцій діяти поза межами UNOSOM і закликала до швидкого виведення сил ООН із Сомалі. ООН проголосила конференцію неавторизованою, а мирну угоду – нелегітимною. Після цього виник ряд сутичок між воюючими кланами та миротворцями ООН. 5 червня в перестрілці загинуло 24 солдати з Пакистану і невизначена кількість сомалійців. Збройні сутички тривали і надалі, завдаючи шкоди як силам ООН, так і цивільному населенню Сомалі. Так, станом на 31 липня 1993 р. загинуло 39 миротворців UNOSOM і 160 були поранені. 6 цивільних громадян Сомалі, які працювали на миротворчу місію, також загинули [13, с. 4]. У цілому, звітуючи про стан справ у Сомалі у серпні 1993 р., Генеральний Секретар зазначав, що попри окремі напади на миротворців ООН, спостерігається загальне покращення ситуації. Здійснювався ряд кроків для завоювання довіри місцевого населення. Зокрема, 6 днів на тиждень сомалійською мовою виходила газета UNOSOM «Маанта», яка поширювалася в Могадішу та 11 інших містах Сомалі. Було підготовлено також англійську версію газети. Радіостанція «Маанта» транслювала 45-хвилинну програму про діяльність миротворців у державі. Щоправда, трансляція передачі обмежувалася певною територією. Це пов'язувалося із низькою чіткістю отриманого сигналу. З метою сприяння становленню основних державних органів миротворці розробляли програми для відновлення міліцейської, судової, пенітенціарної систем.

Між тим діяльність миротворців ООН у країні викликали підвищену зацікавленість серед держав Африки. Зокрема, у жовтні 1993 р. на адресу Президента Ради Безпеки ООН надійшов лист Президента перехідного уряду Ефіопії, у якому пан Мелес Зенаві, висловлюючи позицію глав держав та урядів ОАЄ,

зазначав, що діяльність ООН у Сомалі є життєво важливою для мешканців країни, держав-сусідів та іміджу ООН як всесвітньої організації в цілому. У листі також містилися пропозиції щодо покращення ефективності миротворчої операції ООН у державі, які полягали в такому:

1. Необхідність встановлення незалежної комісії або місії дізнання для розслідування обставин, які призвели до подій 5 червня 1993 р. у Могадішу.

2. Повторне підтвердження Радою Безпеки того, що самі ж громадяни Сомалі несуть відповідальність за вирішення внутрішньодержавних проблем;

3. Необхідність більш чіткого схвалення Радою Безпеки підписаних у Аддіс-Абебі угод.

4. Партнерство ООН із державами ОАЄ цього субрегіону.

Очевидно, врахувавши принаймні одну з вказаних пропозицій, 16 листопада 1993 р. резолюцією № 885 Рада Безпеки авторизувала утворення Комісії з розслідування червеного інциденту.

У той же час події, що розгорталися в Сомалі, і надалі ускладнювали роботу миротворців організації. Наприклад, Генсек ООН отримував доповіді про те, що генерал Айдід, здійснюючи напади на пости UNOSOM, використовував жінок та дітей як живий щит для відбивання атак. 12 липня 1993 р. загоны швидкого реагування США провели збройну операцію, атакувавши основні центри підконтрольного генералу Айдіду угруповання. Метою операції була нейтралізація командного центру воюючої сторони для забезпечення продовження процесу роззброєння. Після того, як сили ООН залишили територію, на місце операції прибули міжнародні журналісти. Журналістів атакував натовп сомалійців, у сутичці з якими 4 репортерів загинуло.

У відповідь на події в країні, Сполучені Штати відправили до Сомалі елітні сили армійських рейнджерів для визначення і затримання відповідальних за напади. У жовтні 1993 р. сили рейнджерів зробили спробу спіймати генерала Айдіда, якого підозрювали у співучасті в здійсненні атак на миротворців ООН 5 червня та наступних нападах на персонал і обладнання організації. Місія завершилася повним провалом. 18 американських солдатів загинули, мертві тіла деяких із них протягли вулицями Могадішу як своєрідне послання міжнародним миротворцям. 75 солдат було поранено [14, с. 17]. Президент Білл Клінтон оголосив про намір вивести американські сили із Сомалі до 31 березня 1994 р. Так вчинили і Бельгія, Франція та Швеція.

У лютому 1994 р. Рада Безпеки Резолюцією № 897 погодила рекомендації Генсека щодо чергового продовження UNOSOM II із переглянутим мандатом, що полягав у такому:

- сприяння і допомога в імплементації угод, підписаних у Аддіс-Абебі;
- захист головних ліній і центрів комунікації для забезпечення надання гуманітарної допомоги;
- продовження процесу надання гуманітарної допомоги всім, хто її потребує на території всієї держави;
- надання допомоги в реорганізації міліцейської та судової систем Сомалі;
- допомога репатріації та розселенню біженців і переміщених осіб;

– надання допомоги триваючому політичному процесу в державі, кульмінацією якого повинні стати демократичні вибори уряду;

– забезпечення захисту персоналу та обладнання ООН, її агенцій, неурядових організацій, якій надають гуманітарну допомогу.

Резолюцією передбачалося також зменшення чисельності миротворчої операції до 22 тис осіб.

У жовтні 1994 р. Рада Безпеки прийняла рішення про те, що для оцінки ситуації в державі до Сомалі буде надіслана місія РБ у складі 7 членів – представників Китаю, Франції, Нової Зеландії, Нігерії, Пакистану, Російської Федерації та Сполучених Штатів. Також Сомалі відвідав Кофі Аннан, заступник Генерального Секретаря з питань миротворчих операцій. Він зустрівся із головами ключових у державі фракцій та рухів, провівши переговори щодо проведення Конференції Національного Примирення. У ході цих переговорів знову виявилися суттєві протиріччя між позицією організації та генерала Айдіда, який наполягав на тому, щоб підготовка попередньої зустрічі щодо майбутньої конференції покладалася на його силу, а не на UNOSOM. Представники інших фракцій не заперечували проти організаційної ролі миротворців. Зрештою, із генералом було досягнуто усної позитивної домовленості щодо вищезазначеного питання.

Оцінюючи доповіді місії РБ до Сомалі, а також повідомлення Кофі Аннана, Генсек ООН рекомендував Раді Безпеки припинити миротворчу операцію, як і передбачалося раніше, у березні 1995 р. Оскільки саме в березні 1995 р. завершувався перехідний період з моменту підписання мирних домовленостей у Аддіс-Абебі, на час якого ООН і запровадила операцію з підтримання миру. Резолюцією № 954 Рада Безпеки констатувала, що у зв'язку із відсутністю прогресу в перебігу мирного процесу в Сомалі, зокрема, що стосується відсутності необхідного рівня співпраці фракцій Сомалі стосовно безпекових питань, продовження діяльності UNOSOM II не може бути виправдане.

Отож, у березні 1995 р. UNOSOM II припинила роботу в Сомалі.

Виведення миротворчих сил ООН із країни не означало завершення діяльності організації в Сомалі. Так, у 2001 р. РБ ООН новою резолюцією підтвердила введене ще у 1992 р. ембарго на продаж і доставку зброї в Сомалі. У 2002 р. РБ доручила Генсеку сформувати Групу експертів, яка б слідкувала за можливими порушеннями зазначеного ембарго. Згодом, РБ декілька разів продовжувала діяльність згаданої Групи. 20 лютого 2007 р. РБ, діючи у відповідності з Розділом VII Статуту ООН, на період у 6 місяців авторизувала миротворчу місію Африканського Союзу (АС) до Сомалі. Щоправда, до листопада 2007 р. тільки 1 600 миротворців АС із запланованих 8 000 прибули до країни. Держава і надалі залишалася в стані хаотичної боротьби та гуманітарної кризи. У серпні 2007 р. РБ ООН доручила Генсеку Пан Кі-Муну розглянути можливість відправлення до країни миротворців організації. Генеральний Секретар зауважив, що це – нереалістична ідея. Натомість, він запропонував звернутися до інших опцій, як, наприклад, утворення багатонаціональних

сил – «коаліції добровольців». Проте, як зазначали дипломати, зважаючи на внутрішньодержавний стан Сомалі, важко було уявити, що уряд будь-якої країни виявить готовність надати війська для такого роду операції.

Миротворчі зусилля ООН у Сомалі в першій половині 90-х рр. XX ст. стали гірким уроком як для організації, так і для міжнародної спільноти в цілому. Застосовуючи широкий спектр повноважень, здійснюючи операцію із примусу до миру, використовуючи потужні миротворчі сили ООН усе ж зазнала поразки. Із місією в Сомалі пов'язують термін «лінія Могадішу», який означає ту межу, що проходить між безстороннім підтриманням миру і втягненням організації в конфлікт у якості воюючої сторони. Тож після завершення UNOSOM II закономірно постало запитання: чи може ООН переходити «лінію Могадішу»? Ще одне важливе запитання полягає в такому: чи справедливим є те, що право вирішувати долю країни, її громадян та міжнародних миротворців належить 15 державам Ради Безпеки, які і визначають завдання, повноваження, тривалість миротворчих операцій? Події в Сомалі примусили міжнародну спільноту задуматися щодо того, як правильно діяти, коли операція із підтримання миру не може бути започаткована, адже ще не існує миру, який потрібно підтримувати. Якщо не ООН повинна переходити «Лінію Могадішу», тобто започатковувати операцію із примусу до миру, то хто тоді уповноважений на такі дії? Відповіді на всі ці запитання досі не знайдено. Проте, зрозуміло, що використовувати примус до миру як інструмент миротворчості варто якомога рідше та обережніше.

Миротворчі зусилля ООН, попри всі добросердечні наміри, не були успішними, зважаючи на ряд помилок, серед яких варто відзначити такі:

1. У ході реалізації миротворчих операцій було розірвано ланцюжок послідовних дій. Адже після того, як в умовах загострення внутрішньодержавної ситуації UNOSOM виявилася не в змозі підтримати мир, завдання його створення покладалося на UNITAF – міжнародні багатонаціональні сили, авторизовані на такі дії РБ ООН. І тільки після встановлення миру

варто було започаткувати потужнішу операцію із його підтримання – UNOSOM II. Виявилось, що на практиці, через принципові розбіжності в поглядах на завдання UNITAF між їхнім керівництвом та Генсеком ООН, перша перетворилася швидше на гуманітарну місію, а UNOSOM II була змушена паралельно і створювати, і підтримувати мир, не маючи на це необхідного нормативного забезпечення.

2. В умовах реалізації операції з підтримання миру життєво важливими є дотримання правил субор-динації та єдності керівництва. Нагадаємо, що сили Сполучених Штатів, котрі діяли для підтримки UNOSOM II, не входили в загальну структуру військового керівництва місією. Це, з одного боку, ускладнювало процес прийняття рішень та реалізацію практичних акцій, а з іншого – підривало авторитет ООН як єдиного і головного миротворця в Сомалі;

3. Місцеве населення, яке повинно було б підтримувати діяльність миротворців, вбачало в них не визволителя, а просто ще одну воюючу сторону. Більше того, відомі випадки зловживання миротворцями своїми повноваженнями. Йдеться про звалтування і тортури місцевих жителів.

4. Воюючі сторони в Сомалі не бажали йти на мирні домовленості. Зрештою, вони об'єднано виступили проти ООН. У такому середовищі операція з підтримання миру неможлива хоча б тому, що не існує миру, який потрібно підтримувати.

У 2012 р. Сомалі все ще залишається «проблемною» країною на карті світу. Бідність, хвороби, голод виховують нове покоління сомалійців. Польові командири, відчуваючи можливість діяти на власний розсуд, залишаючись при цьому непокараними, продовжують свою злочинну діяльність. Усе це призвело до виникнення вже добре відомого явища XXI ст. – піратства. Нещодавно РБ ООН звернулася до АС із проханням збільшити кількість миротворців із 12 000 до 17 731 осіб. Сама ж ООН досі не знайшла того миротворчого механізму, який би з максимальною ефективністю допоміг організації посприяти вирішенню проблем у Сомалі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дадиденко Л. М. Міжнародно-правові проблеми боротьби з морським піратством / Л. М. Дадиденко // Митна справа. – 2009. – № 4 (64). – С. 19-24.
2. Фролов Ю. М. Міжнародно-правові аспекти боротьби з морським піратством / Ю. М. Фролов, О. А. Кирпичов // Вісник Донецького національного університету, СЕР.В : Економіка і Право. – 2010. – Вип. 2, Т. 2. – С. 708-714.
3. Чабаненко М. Б. Миротворча діяльність Африканського Союзу [Електронний ресурс] / М. Б. Чабаненко. – Режим доступу : // http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2012_57/Gileya57/SL9_doc.pdf.
4. Мішин О. В. Геополітичний вимір системи регіональної безпеки в Африці [Електронний ресурс] / О. В. Мішин. – Режим доступу : // http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_51/Gileya51/p22_doc.pdf.
5. Ray Murphy UN Peacekeeping in Lebanon, Somalia and Kosovo: Operational and Legal Issues in Practice. – Cambridge : Cambridge University Press, 2007. – 375 p.
6. Terrence Lyons, Ahmed Ismail Samatar Somalia: State Collapse, Multilateral Intervention and Strategies for Political Reconstruction. – Brookings Institution Press, 1995. – 99 p.
7. T. Frank Crigler The Peace-Enforcement Dilemma [Електронний ресурс] / T. Frank Crigler. – Режим доступу: // www.dtic.mil/doctrine/jel/jfq_pubs/jfq1002.pdf.
8. Adebajo A. UN peacekeeping in Africa: from the Suez crisis to the Sudan conflicts / A. Adebajo. – London : Lynne Rienner Publishers, Inc, 2011. – 270 p.
9. Letter dated 19 January 1993 from the permanent representative of the United States of America to the United Nations addressed to the President of the Security Council S/25126 [Електронний ресурс] // ООН. – Режим доступу : <http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=S/25126>.
10. Resolution 814 (1993) S/RES/814 (1993) [Електронний ресурс] // ООН. – Режим доступу : <http://daccess-dds-nu.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/226/18/IMG/N9322618.pdf?OpenElement>.

11. Further report of the Secretary-General submitted in pursuance of paragraphs 18 and 19 of Resolution 794 (1992) S/25354 [Електронний ресурс] // ООН. – Режим доступу : <http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=S/25354>.
12. Troop and police contributors archive (1990 – 2011) [Електронний ресурс] // ООН. – Режим доступу : http://www.un.org/en/peacekeeping/resources/statistics/contributors_archive.shtml.
13. Further report of the Secretary-General submitted in pursuance of paragraphs 18 and 19 of Resolution 814 (1993) S/26317 [Електронний ресурс] // ООН. – Режим доступу : <http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=S/26317>.
14. Further report of the Secretary-General submitted in pursuance of paragraph 19 of Resolution 814 (1993) and paragraph A 5 of Resolution 865 (1993) S/26738 [Електронний ресурс] // ООН. – Режим доступу : <http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=S/26738>.

Рецензенти: **Шевчук О. В.**, д.політ.н., професор;
Чуррін Р. В., к.політ.н.

© Ямчук А. М., 2012

Дата надходження статті до редколегії 15.05.2012 р.

ЯМЧУК Анна Михайлівна – здобувач кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна.

Коло наукових інтересів: міжнародні організації, історія ООН, миротворчість ООН, конфлікти на Африканському континенті.